

ALTERNATYVIOS VEIKLOS PLĖTRA KAIMIŠKOSE VIETOVĖSE

Jonas Jasaitis, Valerija Kriaučiūnienė

Šiaulių universitetas

Anotacija

Lietuvos kaimas yra išlaikęs tik jam būdingus savitumus: regionų identitetą, tradicinį kraštovaizdį, etninę kultūrą, gyvuosius kultūros reiškinius. Tačiau šis paveldas, netinkamai prižiūrimas ir neprofesionaliai tvarkomas gerokai sunyko. Politinės valios stoka trukdo kaimo plėtros politikai, kad Lietuvos kaimas nuolat kintančioje laiko erdvėje išliktų patrauklus ir savo infrastruktūra patogus Lietuvos gyventojams ir svečiams. Kaimiškųjų vietovių savitumo išsaugojimas bei kaimo paveldo objektų panaudojimas ekonominei veiklai įvairinti sudaro sąlygas modernaus kaimo modeliui sukurti, išlaikant Lietuvos kaimui būdingus regioninius kraštovaizdžio ir autentiškos kultūros elementus.

Straipsnyje analizuojama, kaip galima, remiantis neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistema, efektyvinti jų ūkinę veiklą, įveikti kaimiškų vietovių gyventojų socialinę ir kultūrinę atskirtį.

Pagrindiniai žodžiai: neurbanizuotos vietovės, ūkinės veiklos diversifikacija, smulkaus verslo plėtra, kaimo šiuolaikinių funkcijų sistema, pažintinė veikla, pilietinis ugdymas.

Įvadas

Kaimas yra sudėtinga socialinė ir ekonominė sistema. Joje veikia daugelis veikėjų, išteklių ir priemonių, skatinančių kaimo vietovės tapti konkurencingomis, o ūkius likti gyvybingais, kartu išsaugant gamtinį potencialą. Daug metų daugelio kaimo vietovių ekonominė padėtis priklausė nuo žemės ūkio. Tačiau nuo praėjusio amžiaus pradžios žemės ūkio svarba sumažėjo.

Nagrinėjant kaimo vietovių konkurencingumą ir galimus jo didinimo veiksnius, ypatingas vaidmuo tenka žemės ūkio daugiavfunkciškumui, kuris prisideda prie vietovės kraštovaizdžio apsaugos, aplinkosaugos gerinimo ir kultūrinio paveldo išsaugojimo. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD) 1992 m. Jungtinių Tautų aplinkos ir plėtros konferencijoje pirmą kartą pateikė daugiavfunkcinio žemės ūkio modelio koncepciją. Joje teigiama, kad be priminės žemės ūkio funkcijos gaminti maisto produktus bei kitas gamybos žaliavas, žemės ūkis turi formuoti kraštovaizdį, atsinaujinančius gamybos išteklius, biologinę genetinę įvairovę, aplinkos valymą nuo atliekų, puoselėti etnokultūrą, prisidėti prie istorinio tęstinumo ir palaikyti socialinės ekonomikos gyvybingumą [11 p. 117-124.].

Pasak David Blandford ir Richard N. Boisvert (2002) daugiavfunkcinis žemės ūkis vykdo ne tik pagrindines žemės ūkio gamybos funkcijas (maisto produktų gamybos bei žaliavos pramonei tiekimas), bet ir papildomas, kurios pirmiausia yra susijusios su žeme ir gamtos išteklių saugojimu (gyvūnijos ir augalijos natūralios aplinkos apsauga, biologinė įvairovės ir kraštovaizdžio saugojimas) bei su socialiniais veiksniais (žemės ūkio bendruomenių gyvybingumas, maisto saugumas). Daugiavfunkcinis žemės ūkis padeda palaikyti regiono konkurencingumą ir sukurti teritorinį išskirtinumą. Daugiavfunkcinio žemės ūkio vykdomos naujosios funkcijos gali būti suskirstytos į 3 grupes, kurių įgyvendinimas prisideda prie kaimo vietovių konkurencingumo didinimo: maisto kokybės, aplinkosaugos, kaimo vietovių gyvybingumo palaikymo. Maisto saugumas apima atitinkamą aukštos kokybės ir saugų maisto tiekimą prieinamomis kainomis. Aplinkosauginė funkcija apima žemės ūkio kraštovaizdį, biologinę įvairovę bei kultūrinius ir gamtinius reiškinius. Kaimo sociokultūrinė funkcija remiasi vietovės paveldo, tradicijų, papročių ir amatų išsaugojimu. Daugiavfunkcinis ūkis įtakoja aplinkos apsaugą, biologinę įvairovę, kraštovaizdžio apsaugą, gyvūnų gerovę, maisto saugumą ir socioekonominę kaimo vietovių aktyvumą bei konkurencingumą [4].

Kaimo vietovių ekonominis konkurencingumas grindžiamas ne vien žemės ūkio sektoriaus konkurencingumu. Tai kaimiškoje vietovėje veikiančių subjektų gebėjimai efektyviai panaudoti vietinius išteklius, sukurti ir išlaikyti maksimalią pridėtinę vertę, stiprinant ryšius tarp sektorių bei didinant vietos produktų ir paslaugų vertę ir savitumą. Vietovės konkurencingumą didina dirbančiųjų skaičius ir jų kvalifikacija, aukštos pridėtinės vertės kūrimas, alternatyvių veiklų skaičius regione, vietovės kultūrinės vertybės ir kt. Kaimo vietovė laikoma konkurencinga, jei jos gyventojų ūkinė veikla leidžia jiems išlaikyti aukštus ir nuolat kylančius gyvenimo kokybės standartus, užtikrinti užimtumą, vykdyti darnios plėtros reikalavimus.

Tyrimo tikslas: įvertinti alternatyvių užsiėmimų bei smulkaus ir vidutinio verslo plėtros galimybes kaimiškiose vietovėse.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti naujų funkcijų sistemos formavimosi kaime ypatumus.
2. Atskleisti kaimo turizmo sodybų indėlį naujų kaimo funkcijų sistemos formavimesi, remiantis Telšių krašto atvejo analize.
3. Atskleisti kaimo gyventojų požiūrį į kaimiškųjų vietovių ekonominės, socialinės ir kultūrinės veiklos įvairinimo galimybes.
4. Apžvelgti alternatyvių užsiėmimų bei smulkaus verslo plėtros galimybes Telšių apskrities kaimiškose vietovėse.

Tyrimo metodai: teorinių šaltinių ir jau atliktų kaimo plėtros tyrimų analizė; Telšių apskrities savivaldybių (Telšių, Mažeikių, Plungės, Rietavo) darbuotojų, kuruojantieji kaimo plėtrą; Telšių apskrities kaimiškųjų vietovių gyventojų anketinė apklausa, gautų duomenų analizė matematinės statistikos ir grafinais metodais.

Tyrimo rezultatai. Šis tyrimas turi tiek mokslinę, tiek ir praktinę reikšmę – jis yra taikomojo pobūdžio. Kaimiškųjų vietovių ekonominės veiklos perspektyvos Telšių apskrityje siejamos su relaksacinių ir reabilitacinių, pažintinių bei etnografinių išteklių panaudojimo galimybėmis.

Naujų funkcijų sistemos formavimasis kaime

Valstybės, besivadovaujančios europiniu kaimo plėtros modeliu, strateginiuose planuose akcentuoja socialinius, etnokultūrinius ir dorovinio ugdymo aspektus. Akcentuojama, kad sparčiųjų informacinių technologijų dėka didėja verslo skaidrumas ir moralumas. Vis didesnę įtaką įgyja vartotojas. Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimo centro tyrimai, atlikti 2006-2009 metais, išryškino šias neurbanizuotų vietovių funkcijas: rezidencinę, diversifikuotos daugiasektorinės ekonominės veiklos, relaksacijos ir reabilitacijos (relaksacinių išteklių panaudojimo), edukacinę, etnografinio ir dorovinio paveldo išsaugojimo, kraštovaizdžio puoselėjimo ir bendruomenės apsaugos [2009, 45-46 p.]. Minėtų funkcijų sistema atskleidžia naujas neurbanizuotų vietovių plėtros galimybes ir leidžia jas traktuoti kaip valstybės vieningos gyvybinės erdvės dalį. Atsiranda naujos galimybės plėtoti smulkų verslą, populiarinti tautos materialinę ir dvasinę kūrybą. Didėja kaime kuriamų prekių bei paslaugų vertė. Sisteminiis požiūris leidžia numatyti perspektyvias plėtros kryptis, naujų gamybinės ir negamybinės paskirties objektų kūrimą, privačių ir viešųjų erdvių projektavimą, fizinės infrastruktūros pertvarkymą, gyventojų profesinės kompetencijos tobulinimą bei savivaldos efektyvumą [6 p. 42-43].

Pastaraisiais metais atliktų tyrimų analizė rodo, kad *rezidencinė funkcija* išreiškia naujų kaimo gyven-

tojų kategorijų formavimąsi bei naujo tipo gyvenviečių kūrimąsi. Tai tikslingas, gerai suplanuotas ir visuomenės poreikius atitinkantis naujų namų statymas kaimiškose vietovėse [6]. Tačiau „naujų gyvenviečių atsiradimas išryškino valstybės strateginio planavimo spragas. Kai kurie gyvenamieji rajonai statomi neatsižvelgiant į plėtros perspektyvas. Ne tik laisvalaikui skirti pastatai, bet ir gyvenamieji namai statomi ant upių ir ežerų krantų, draustiniuose ir regioniniuose parkuose, t. y. tose vietose, kurios priklauso visuomenei ir negali būti privatizuotos. Gana dažnai naujų pastatų formos visiškai nesiderina su aplinka. Plečiantis naujiems gyvenamiesiems rajonams, lieka neapibrėžti būtini savivaldos institucijų vaidmens pokyčiai“ [7, p. 54]. Rezidencinė funkcija išryškina naują požiūrį į buitines kultūrą ir gyvenviečių estetiką, laisvalaikio organizavimą ir kt. Kaip pažymi D. Vidickienė (2007), kaimas tampa svarbus ne tik kaip maisto ir kitų produktų tiekėjas, bet ir kaip rekreacijos ir turizmo vieta bei daug malonesnė nuolatinė gyvenamoji vieta [16]. Todėl formuojant ateities kaimo politiką daugiau dėmesio turi būti skiriama ne tiek žemės ūkio problemoms, bet kaimiškųjų vietovių rekreacinių galimybių didinimui, kaip pagrindiniam veiksniumi, darančiam jas patrauklias gyventi ir dirbti. Labai svarbu kaimo infrastruktūros gerinimas.

Moksliniais tyrimais įrodyta, kad atsipalaidavęs žmogus aiškiau mąsto, greičiau ir geriau įsisavina informaciją, geriau valdo savo bei supranta kito žmogaus emocijas, todėl atsipalaidavimo įgūdžiai padeda pasiekti geresnių rezultatų tiek dirbant, tiek bendraujant. Gyvenant dideliu tempu ir patiriant daug stresų kasdien reikalingas visavertis poilsis ir relaksacija. Lietuvoje yra iki šiol išsaugotų vietovių, kur dar galima pamatyti civilizacijos poveikio nesudarytą gamtą. Tačiau išnaudojama tik nedidelė dalis neurbanizuotų vietovių relaksacinių ir reabilitacinių galimybių. Poilsio, gydymo ir kiti panašios paskirties centrai – naujų, įvairios kvalifikacijos darbo vietų šaltiniai.

Relaksacijos funkcija gali būti realizuojama keliomis kryptimis:

- 1) kuriamos naujos sveikatingumo ir sporto zonos, pritaikytos tiek masiniam naudojimui, tiek mažų grupių, šeimų ir individų poreikiams;
- 2) formuojasi naujos pramogų gamtoje rūšys, kuriama joms pritaikyta infrastruktūra;
- 3) užmiestyje rengiamos organizacijų, kolektyvų ir asmeninės šventės. Šiems poreikiams statomi nauji objektai, pritaikomi restauruojamų dvarų kompleksai ir kt.
- 4) atkuriamas religijos instituto vaidmuo reabilitacijos ir resocializacijos procesuose [7].

Tačiau tyrimai rodo, kad kaimo vietovių relaksacinė ir reabilitacinė funkcija mūsų valstybėje dar ne-

išplėtoti. Nors šios rūšies paslaugų poreikis nuolat auga, iki pastarojo laiko panaudojama labai maža turimų galimybių dalis. Relaksacinės funkcijos plėtra suteiktų kaimiškųjų vietovių gyventojams papildomas pajamas bei tuo pačiu pasitarnautų bendrajai visuomenės elgesio kultūrai.

Relaksacinės ir reabilitacijos funkcijos plėtra turėtų tapti viena perspektyviausių bendruomeninės veiklos kryptių, kadangi vis daugiau yra domimasi. Tačiau „vietinių iniciatyvų neužtenka. Kad ši funkcija būtų realizuota, būtinas naujas centrinių ir regioninių strategijų rengėjų požiūris“ [8]. Kaimo relaksacinės funkcijos plėtra siejama su viešųjų gėrybių kūrimu ir apsauga, už kurią kaimo gyventojams turėtų būti atlyginama. Nemažų sąnaudų reikalauja draustinių, parkų, paplūdimių ir kitų objektų priežiūra. Bendrojo naudojimo poilsiavietėse būtina įrengti automobilių aikštes, įsteigti viešojo maitinimo ir medicininio aptarnavimo punktus, pasirūpinti aplinkos puoselėjimu, informacijos atnaujinimu it t. t. [7].

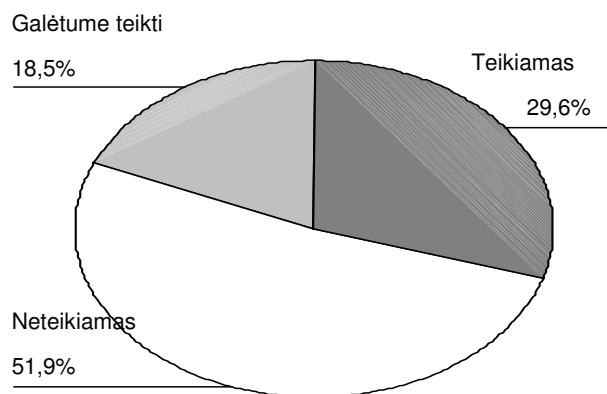
Pažinimo ir lavinimo (edukacinė) funkcija skatina tobulinti visuomenės neformalaus visapusiško ugdymo turinį, nes kuo toliau, tuo labiau išryškėja, kad šiuolaikinis žmogus yra atitrūkęs nuo gamtos. Jis nepažįsta augalų ir gyvūnų, nesuvokia gyvosios ir negyvosios gamtos sąveikos. Naudodamasis gamtos gėrybėmis net nesusimąsto, kaip jas saugoti ir puoselėti. Barbariškas elgesys gamtoje rodo mąstymo bei jausmų degradaciją [8]. Būtina visapusiškai ugdyti gyventojų pilietiškumą, patriotizmą, ekologiškos elgsenos įgūdžius, kūrybingai puoselėti Lietuvos kultūros tradicijas, kadangi tai - būtina sąlyga atviros, demokratinės visuomenės bei stiprios ir saugios valstybės sukūrimui. Pilietinio - tautinio ugdymo tikslas - ugdyti kultūringą, dvasingą ir kūrybingą asmenybę, suvokiančią savo tautos kultūros ištakas ir savitumą, sugebančią atpažinti, vertinti ir tausoti tikrąsias vertybes. Kultūra gali būti apibrėžta ir kaip kapitalas jau vien dėl to, kad kultūros produktai turi labai konkrečią materialinę išraišką, pavyzdžiui, skulptūros, statiniai, paveikslai ir pan. Nors tradicijas, kalbą, papročius sunku įvertinti materialia išraiška, tačiau visa tai neabejotinai turi poveikį ne tik asmenybės vystymuisi, bet ir šalies ekonominei raidai.

Kultūrinio kapitalo svarbą visuomenės raidai pažymi ir V. Pruskus (2005). Kaip šio kapitalo apraškas, jis itin akcentuoja įvairių meno kūrinių poveikį, o ypač muzikos, dailės ir literatūros. Meno kūriniai išryškina visuotinio gėrio egzistavimą ir gali paskatinti

naujų idėjų plitimą įvairiose žmogaus veiklos srityse. Be to, menas skatina pozityvius supratimo ir mąstymo pokyčius, taip pat ekologinį požiūrį, kritiškai vertinant gamtos pažeidžiamumą ir jos išteklių naudojimo ribas. Kultūros vertybės padeda formuoti naują požiūrį į pačios žmonijos raidą [15].

Reikia siekti, kad švietimo ir kultūros institucijos bendradarbiautų plėtojant kultūrinį vaikų ir jaunimo ugdymą. Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimo centro tyrimų rezultatų analizė atskleidė jaunimo išprusimo spragas: „Respondentai akivaizdžiai painiojosi, vardindami gamtos objektus ir apibūdindami jų naudingumą, negalėjo įvardinti mokslininkų, menininkų ir visuomenės veikėjų, gimusių, gyvenusių ar dirbusių šiame regione. Žinios apie naujausių laikų istorijos įvykius buvo padrikos, nesusietos su konkrečiomis asmenybėmis arba vietovėmis. Net labiausiai išprususi jaunimo dalis – studentija negalėjo įvardinti daugelio augalų ir gyvūnų pavadinimų bei jų atpažinti natūralioje aplinkoje. Žinios apie ekosistemų ryšius ir jų reikšmę žmogui – padrikos, nesusietos su asmenine patirtimi. Beveik 80 proc. apklaustųjų nėra įsidėmėję nė vieno piliakalnio, negali įvardinti, kur stovėjusios gynybinės pilys ir kokį vaidmenį suvaidino Didžioji Lietuvos kunigaikštystė. Dabartį daugelis jų sieja tik su žiniasklaidoje įvardijamais neskaidriais valdžios veiksmais, skandalais ir stiprėjančia emigracija“ [7]. Muziejai, bibliotekos, kūrybinės menininkų sąjungos, aukštosios mokyklos, regioniniai ir nacionaliniai parkai, tarptautinės organizacijos, esančios Lietuvoje, turėtų bendradarbiauti ir sąveikauti.

Visuomenė vis labiau suvokia, kokius nuostolius atneša atotrūkis nuo gamtos. Gamtą galima pažinti tik natūralioje aplinkoje. Tačiau daugelis pažintinių objektų nėra pritaikyti turistų lankymui, vaizdingose vietovėse nėra infrastruktūros, tinkamos laisvalaikio leidimui. Edukacinė funkcija atskleidžia naujos pažintinės kūrybinės veiklos galimybes ir jos poveikį pilietiniam ugdymui. Ši funkcija išryškina, kaip šiuolaikinėje žinių visuomenėje galima tobulinti visuomenės neformalaus visapusiško ugdymo turinį. Pilietinio ir tautinio ugdymo tikslas - formuoti kultūringą, dvasingą ir kūrybingą asmenybę, suvokiančią savo tautos kultūros ištakas ir savitumą, sugebančią atpažinti, vertinti ir tausoti tikrąsias vertybes. Todėl labai svarbu užtikrinti kuo glaudesnę kultūros ir švietimo politikos sąveiką. To siekiant turėtų būti stiprinamas edukacinis kultūros vaidmuo.

1 pav. Galimybė užsiimti moksline veikla arba kraštotyra

Šio straipsnio autorės atliktos kaimo turizmo sodybų šeiminių apklausos duomenys parodė (žr. 1 pav.), kad didžioji dalis (51,9%) Telšių apskrities kaimo turizmo sodybų nesudaro sąlygų kraštotyros veiklai. Tik 29,6% sodybų yra sąlygos užsiimti moksline veikla bei kraštotyra. Atlikus apklausą taip pat paaiškėjo, kad šalia kiekvienos sodybos yra koks nors

istorijos, architektūros ar gamtos paminklas ar kitas lankytinas objektas. Todėl kaimo turizmo sodybų šeiminkai turėtų būti suinteresuoti vykdyti pažintines keliones ir supažindinti lankytojus su šalia sodybos esančiomis kultūrinėmis vertybėmis, t.y. vykdyti švietėjišką ir kultūrinę veiklą, propaguoti gamtos ir kultūros paveldą bei jo apsaugą.

1 lentelė

Pėsčiųjų maršrutai

Maršrutas	Apibūdinimas
Maršrutas aplink Platelių ežerą	Tai žiedinis maršrutas (ilgis apie 30 km). Juo keliaujant, galima aplankyti Platelių miestelį, Beržoro kaimą, militarizmo ekspoziciją, privačią L. Černiausko meno galeriją - kūrybines dirbtuves, Užpelkių piliakalnį, pamatyti Pakastuvos telmologinį, Laumalenkų hidrografinį, Paplatelės botaninį - zoologinį, Juodupio botaninį draustinius, Plokštinės gamtos rezervatą (pastarajame be Žemaitijos nacionalinio parko direkcijos leidimo lankytis draudžiama).
Šeirės gamtos takas	Šeirės gamtos takas yra šalia Platelių miestelio, Šeirės kraštovaizdžio draustinyje. Ilgis - 4,1 km. Pristato šiam kraštui būdingą reljefą, augalus, grybus bei gyvūnų rūšis.
Pažintinis takas "Giliuko ir Kaštoniuko kelionė Platelių dvaro parke"	Skirtas mažiesiems turistams
Plokštinės pažintinis takas (3,2 km)	Įrengtas buvusios karinės bazės teritorijoje

Šaltinis: Plungės rajono smulkaus ir vidutinio verslo plėtros galimybių studija. (2007). Prieiga per internetą: www.pvic.lt/download.php/fileid/74.

Pavyzdžiui, labai puikiai galėtų bendradarbiauti švietimo institucijos (ikimokyklinės įstaigos, mokyklos, kolegijos) ir Telšių apskrities kaimo turizmo sodybos, nacionaliniai ir regioniniai parkai. Tokio bendradarbiavimo tikslas – supažindinti besimokantį jaunimą su savo kraštu, istorija, gamta, gyvūnija ir pan. Tyrimo rezultatų analizė patvirtino, kad dažnas jaunuolis dabar ne tik nepažįsta paukščių ar augalų, bet nieko nežino apie krašto istoriją, žymius žmones, šalia esančius kultūros, gamtos ar architektūros paminklus. Šiuolaikinis jaunimas didžiąją savo laiko dalį praleidžia prie kompiuterių, tačiau internete neįmanoma visapusiškai ir praktiškai susipažinti su augmenija, gyvūnija ir pan. Tai turi vykti natūralioje aplinkoje.

Šią šviečiamąją svarbą dalis labiau išprususios visuomenės jau gerai supranta. Apie tai liudija ir pažintinis takas, specialiai vaikams nutiestas Žemaitijos nacionaliniame parke (Plungės r.) (žr. 1 lentelėje).

Edukacinės veiklos plėtra neįmanoma be gyventojų supažindinimo su istorijos, gamtos ir kultūros paminklais ir jų savišvietos skatinimo. Platesnė švietėjiška veikla ugdytų atsakomybę ir bendruomeniškumą, sustiprintų skirtingų kartų ryšius ir pan. Kaimas turi likti tautos dvasingumo ir etnokultūros šaltiniu.

Etnografinio ir etinio (dorovinio) paveldo išsaugojimo skatinimas. „Pagrindinė Lietuvos valstybės misija – išsaugoti Lietuvos kultūros paveldą ir perduoti jį ateities kartoms kaip tautos savasties išlikimo garan-

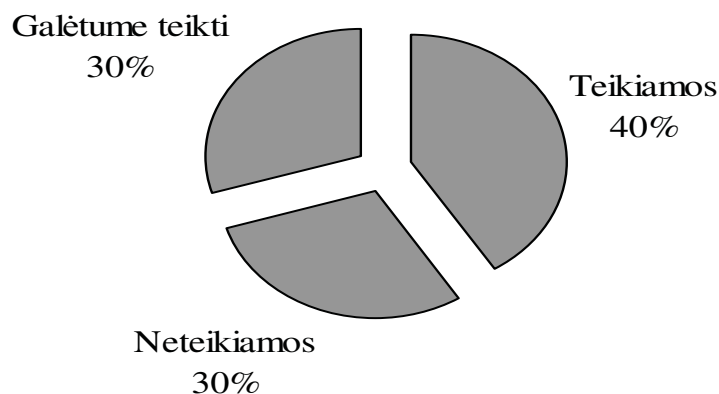
ta, kraštovaizdžio sudėtinę dalį bei Lietuvos įvaizdžio formavimo priemonę, sudarant sąlygas visuomenei jį pažinti ir juo naudotis“ [13]. Lietuvoje yra apie 17 000 kultūros paveldo objektų, esančių kultūros paveldo registre, virš 6 000 kultūros paveldo objektų yra valstybės saugomų sąraše, 1 163 kultūros paveldo objektai paskelbti kultūros paminklais. Iki šių dienų išliko virš 800 archeologinių objektų, 70 istorinių miestų ir miestelių, apie 500 dvarų sodybų, identifiukuota apie 300 parkų, dar išlikę 48 etnografiniai kaimai. Pavyzdžiui, medinis dvarų ir etnografinių kaimų paveldas – tai savitas ir ypatingas reiškinys ne tik Lietuvos, bet ir Europos kultūrinėje erdvėje. Tik nedaugelyje Europos šalių vis dar galima rasti šių unikalių etninės kultūros paveldo objektų.

Didžiausią Lietuvos nekilnojamojo paveldo dalį sudaro archeologijos, urbanistikos ir architektūros vertybės. Archeologijos ir mitologijos paveldo objektai pasižymi didele įvairove: tai piliakalniai, senoviniai pylimai ir gynybiniai įtvirtinimai, statinių griuvėsiai ir liekanos, religinio kulto vietos ir kt. Urbanistinės vertybės – tai istoriniai senamiesčiai ir miesteliai, istorinės miestų dalys, senieji kaimai ir panašios vietos bei vietovės. Architektūriniai objektai - statiniai, jų dalys, priklausiniai, statinių kompleksai ir ansambliai. Svarbią kultūros paveldo dalį sudaro dailės vertybės. Daugiausia jų išlikę Lietuvos bažnyčiose ir vienuolynuose [13]. Tinkamai saugomas ir prižiūrimas kultūros paveldas padeda formuoti Lietuvos įvaizdį, prisideda prie krašto gerovės kūrimo ir turizmo plėtojimo.

Dorovinio paveldo išsaugojimas reiškia istoriškai susiformavusių geriausių elgsenos tradicijų perdavimą ateities kartoms. Iki šių dienų yra išlikusios to-

kios bendruomeninio elgesio tradicijos, kaip atviras nuoširdus bendravimas, gilus gamtoje vykstančių gyvybės procesų suvokimas, meilė gimtajam kraštui ir kt. Kaimas dėl savo vertingo ir įvairaus istorinio kraštovaizdžio, sveiko, prasmingo, pasitenkinimą ir dvasinį komfortą teikiančio gyvenimo būdo, grožio, ramybės, įvairovės ir rekreacinių išteklių gausos gali žymiai efektyviau prisidėti keliant visų šalies gyventojų gyvenimo kokybę.

Kraštovaizdžio apsaugos ir bendruomenės saugumo funkcija išreiškia būtinybę visuomenei gyventi jaukioje ir visapusiškai saugioje aplinkoje. „Modernėjančio pasaulio sparčių ekonominių bei socialinių pokyčių kontekste Lietuvos kaimai lieka vienais svarbiausių regioninės įvairovės ir kultūrinės savasties reliktais, galinčiais padėti išsaugoti lietuvių tautinę savimonę ir etninę tautos tapatumą. Šie kaimai – tai išskirtinis Lietuvos savitumo ženklas, svarbus jos kultūros bei istorijos paveldo dėmuo“ [12, p. 87]. Lietuva garsi savo patraukliu kraštovaizdžiu, turtingu istorijos ir kultūros paveldu, gyvomis etnokultūrinėmis tradicijomis ir kt. Iki šiol išlikę tradicinių kaimiškosios gyvensenos, etninių amatų ir verslų fragmentai liudija apie savitą gyvenimo būdą bei krašto istoriją. B. Kermath (2007) pažymi, kad labai svarbu rūpintis gamtos paveldu, kad turėtume ką palikti ateinančioms kartoms. Kraštovaizdis – tai ne tik patraukli, bet ir sveika aplinka, kurią reikia puoselėti [9]. Prie gamtos išteklių ir biologinės įvairovės apsaugos gali prisidėti kaimiškųjų vietovių aprūpinimas švairiu vandeniu, aplinkosaugos įrenginių statyba ir pan. Turizmas taip pat gali prisidėti prie kraštovaizdžio išsaugojimo.

2 pav. Pažintinių kelionių organizavimas sodybose

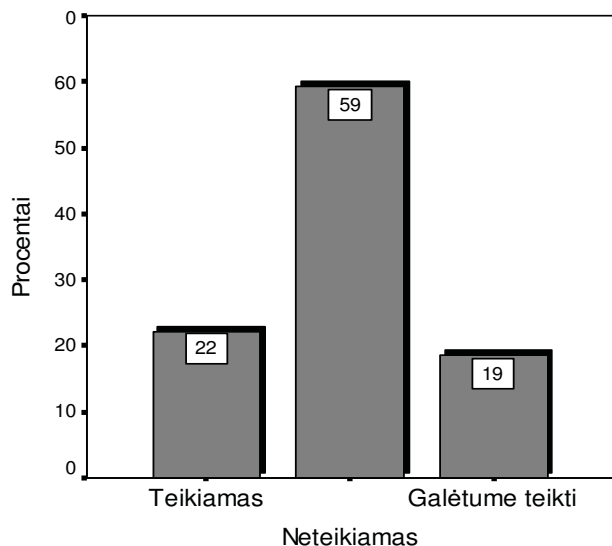
Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centro atliktas Telšių apskrities kaimo turizmo sodybų tyrimas atskleidė, (žr. 2 pav.), kad 40% iš visų apklausoje dalyvavusių sodybų (iš 32 kaimo turizmo sodybų apklausoje dalyvavo 27) organizuoja lankytojams pažintines keliones, siekdami supažindinti juos su šalia sodybų esančiais gamtos, istorijos ar kultūros pamin-

klais. Dar 30% šią paslaugą galėtų ir ateityje žada teikti, kadangi tai pagerintų jų įvaizdį ir padidintų konkurencingumą.

Tačiau daugiau nei pusė apklausoje dalyvavusių sodybų (59%) nesudaro galimybių lankytojams susipažinti su to krašto amatais (žr. 3 pav.). Tik 22% Telšių apskrities kaimo turizmo sodybų suteikia galimybę

susipažinti su keramikos, medžio drožybos, staliaus darbų, kalvystės, akmenskaldystės, audimo, mezgimo, valgių gaminimo ir konservavimo ypatumais. Tikėtina, kad būtent šios sodybos sulaukia daugiausiai lankytojų, kadangi vis daugėja norinčių susipažinti

su savo krašto istorija ir kultūriniais ypatumais. Sodybų šeimininkai turėtų suteikti galimybę savo lankytojams pažinti kraštą, jo istoriją, kultūrinius ypatumus bei pamatyti šalia sodybų esančius istorijos, kultūros ar gamtos paminklus.

3 pav. Supažindinimas su amatais sodybose

Atlikus kaimo turizmo sodybų savininkų apklausą paaiškėjo, kad net 41% sodybų yra įsikūrusios vieniškiuose, esančiose šalia miško arba miške. Beveik prie kiekvienos sodybos yra koks nors istorijos, architektūros ar gamtos paminklas ar kitas lankytinas objektas. Kaimo turizmo sodybų šeimininkai turėtų būti suinteresuoti plėtoti švietėjišką ir kultūrinę veiklą, paguoti gamtos ir kultūros paveldą bei jo apsaugą.

Diversifikuotos daugiasektorinės ekonominės veiklos funkcija. Ūkinės veiklos įvairinimas, arba diversifikavimas, dažniausiai suvokiamas kaip alternatyvios žemės ūkiui veiklos plėtra kaime. Alternatyvia žemės ūkiui veikla laikoma bet kuri ekonominė veikla kaimo vietovėje, kuri nėra priskiriama žemės ūkio veiklai. Mokslinės literatūros šaltinių analizė rodo, kad ūkinės veiklos įvairinimo forma laikomas ir netradicinis žemės ūkis. Kaip teigia D. Kšivickienė ir E. Ribašauskienė [10] „netradicinė žemės ūkio veikla – tai senų tradicinių ištakų ir didelės reikšmės kaimo ekonomikai neturinti veikla, teikianti ūkininkams pagrindines ar papildomas pajamas. Netradicinių žemės ūkio veiklų produktai užima nežymią dalį žemės ūkio produktų gamybos ir realizacijos struktūroje, dažniausiai realizuojami nišinėse rinkose“. Netradicinė žemės ūkio veikla skiriasi nuo alternatyvios žemės ūkiui veiklos, kadangi yra apima Lietuvoje dar neįprastų augalų, gyvulių ir kitų gyvų organizmų auginimą, laikymą, priežiūrą.

Mūsų tyrimai išryškino, kad vadinamoji „netradicinė“ veikla ateityje gali būti sėkmingai plėtojama ir

tapti ženklų pajamų šaltiniu. Mobilioje visuomenėje, kurioje vis didesnis dėmesys skiriamas tarptautinių kontaktų plėtotei, neretai jau būna sunku nustatyti ribą tarp to, kas kurioje nors vietovėje laikoma tradiciniu, o kas netradiciniu verslu. Ypač tai ryškėja gyvulininkystėje ir paukštininkystėje. Jau ir Lietuvoje turime pelningai dirbančius ūkius, kuriuose laikomi elniai, briedžiai, danieliai, fazanai, stručiai, veisiami Kalifornijos sliekai, vynuoginės sraigės ir t.t. Atsiranda Lietuvoje dar nematytos mėšinių galvijų veislės. Vis didėjantis visuomenės dėmesys natūralios kilmės vaistiniams preparatams skatina plėsti vaistažolių plantacijas.

Tiek netradicinė agrarinė veikla, tiek ir kiti veiksniai, išryškėjantys žinių visuomenėje sudaro prielaidas neagrariųjų veiklų plėtotei atokesniuose, nuo didžiųjų pramonės centrų nutolusiuose rajonų centruose, mažesniuose miestuose, miesteliuose ir netgi mažose gyvenvietėse. Jose kuriami nauji pramonės ir paslaugų objektai: moderniausias technologijas taikančios gamyklos, transporto priemonių, žemės ūkio technikos ir įvairiausio buitinio inventoriaus taisyklos, statybos ir remonto organizacijos, logistikos centrai. Kuriasi naujos parduotuvės, kavinės, pakelės užėigos, moteliai, grožio salonai ir pan. Statomos žemės ūkio produkcijos perdirbimo ir paruošimo prekybai įmonės. Į iki šiol grynai kaimiškosiomis laikytas vietas žengia net stambieji prekybos tinklai, kuriantys jose savo filialus.

Lietuvos kaimas tampa vis populiariesnis kaip po-

ilsio vieta, todėl išlieka perspektyvus kaimo turizmo verslas. Greta kaimo turizmo paslaugų realizuoti savo produkciją galėtų ūkininkai, rinkai tiekiantys ekologiškus maisto produktus: naminę duoną, sūrį, dešras, skilandžius, vyniotinius ir kitus mėsos gaminius, girą, šviežią pieną, vaisius, daržoves ir uogas. Ten, kur apsisotą poilsiautojai, atsiranda poreikis steigti amatų centrus, kuriuose kaimo turizmo sodybų lankytojai galėtų susipažinti su pačiu gamybos procesu: medžio drožyba, dirbinių iš metalo, odos ir kitų medžiagų gaminiu. Mažmeninė prekyba, maitinimo ir kitos paslaugos, kurias teikia kaimo gyventojai, turėtų būti orientuotos ne tik į turistus, bet ir į vietinius gyventojus. Į turizmo sodybas atvykstantys poilsiautojai, ypač užsieniečiai pageidauja įsigyti tradicinių amatininkystės dirbinių. Amatų plėtra laikytina ir etnografinio paveldo puoselėjimo forma, etninės kultūros dalimi [2, p. 41]. D. Kšivickienė ir E. Ribašauskienė [10] teigia, jog „kaimo amatai – viena ūkinės veiklos įvairinimo formų, gyventojams ne tik teikianti pajamas, bet ir padedanti išsaugoti etnokultūros paveldą“.

Tradiciniai amatai – specialaus pasirėngimo, gebėjimų ir įgūdžių reikalaujančios, iš kartos į kartą perduodamos ūkinės veiklos formos, grindžiamos daugiausia rankų darbu, nesudėtingu įrankių naudojimu, istoriškai susiklosčiusiomis technologijomis. Amatininkai, daugiausiai naudodami vietines žaliavas, kuria autorinius dirbinius. Tradicinių amatų, kaip etninės kultūros plėtra reikšminga dar ir tuo, kad ji vis dažniau tampa tautinės savignyos priemone, saugančia, kad neigiami globalizacijos reiškiniai nesunaikintų regionų kultūros tradicijų. Tradiciniai verslai – istoriškai kaimo bendruomenėse susiklosčiusios ir iš kartos į kartą perduodamos ūkinės veiklos formos, teikiančios pajamų šaltinį ir lemiančios savitą gyvenimo būdą.

Kiekvienas amatas gali užtikrinti žmogaus pragyvenimą ir tapti verslu, bet ne kiekvienas verslas yra amatas [1]. Lietuvos žemės ūkio universiteto tyrėjas Alvydas Aleksandravičius nurodo, kad „tradiciniais laikomi šie amatai: namų statyba, baldų, namų ūkio reikmenų, grabužių ir avalynės, papuošalų, muzikos instrumentų ir kitų dirbinių gamyba, išsaugojusi kaimo etnokultūrinės tradicijas. Išskirtinis amatas Lietuvoje – kryždirbystė – įtrauktas į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą“. Tradicinių amatų ir verslų produkcija įgyja vis didesnę paklausą šiandienos rinkoje. Naujas galimybes atveria amatininkų ir kaimo turizmo paslaugų teikėjų bendradarbiavimas. Lietuviškais suvenyrais susidomi ir turistai iš kitų valstybių, ypatingai, kurie pirmą kartą lankosi Lietuvos krašte. Kaip teigia K. Ališauskas ir A. Jankauskienė (2008) „naujas galimybes atveria amatininkų ir kaimo turizmo paslaugų teikėjų bendradarbiavimas. Tai paskatintų didesnę ne žemės ūkio veiklos įvairovę kaime. Tradicinių amatų, grindžiamų tautiniais papročiais, plėtra sukurtų pagrin-

dą rekreacinių paslaugų sektoriaus plėtrai, padidintų kaimo gyventojų užimtumą ir suteiktų papildomų pajamų. Parama etninės kultūros vertybių saugojimui ir puoselėjimui padėtų išlaikyti regiono kaimo unikalumą bei sukurtų šalies gyventojams bei užsienio svečiams patrauklų krašto įvaizdį“ [2, p. 41]. Amatai yra svarbi visos šalies etnokultūros dalis, galinti reikšmingai įtakoti alternatyvios kaimo ekonominės veiklos plėtrą. Lietuva turi galias amatų tradicijas, siejamas su namų apyvokos daiktų gamyba, tradiciniais nacionaliniais apdarais bei kitais rankų darbo gaminiais.

Skatinant ekonominės veiklos įvairinimą kaime, didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas veikloms, susijusioms su tradicijų puoselėjimu, kaimo vietovių patrauklumo didinimu bei kaimo gyventojų verslumo ugdymu. Siekiant išsaugoti kaimo paveldą, daugiau paramos turėtų būti skiriama tradicinių amatų plėtrai, amatų centrų steigimui, kas padėtų puoselėti tradicinius amatus. Tuo pačiu didėtų kaimo gyventojų užimtumas ir pajamos.

Galimybė įvairinti ūkinę veiklą Telšių apskrities kaimiškose vietovėse

Vienos iš alternatyvių užsiėmimų Telšių apskrityje – turizmo plėtojimo galimybės siejamos su natūralių gamtos išteklių turtingumu. Žemaitijos nacionalinio parko teritorijoje įsikūrusios gražiausios Telšių apskrities kaimo turizmo sodybos, poilsiautojus priimančios ištisus metus. Kasmet šias sodybas aplanko keli šimtai Lietuvos ir užsienio turistų, džiazo renginių mylėtojų, besidominčiųjų regiono kultūrinėmis vertybėmis. Regione ypač išplėtotas pažintinis kultūrinis turizmas ir poilsio kaime organizavimas. Kuriami istorijos ir gamtos paveldo pažintiniai takai, pavyzdžiui „Spigino takas“.

Išskirtinė šio regiono turizmo forma – religinis turizmas, siejamas tiek su įprastiniu lietuviškų šventovių lankymu, tiek su tradiciniais religiniais renginiais žemaičių Kalvarijoje, Telšiuose ir kt. Vis gausiau į Taizė (Prancūzija) bei kitus užsienio valstybių religinius centrus vykstantys lietuvių piligrimai sutiktiems naujiems pažįstamiems papasakoja ir apie Lietuvos bažnyčias, vienuolynus, koplyčias ir pan. Tai skatina užsieniečius atvykti į Lietuvą ir šiuos objektus aplankyti.

Šiame Žemaitijos regione organizuojamos pramoginės šventės, kuriose vis gausiau dalyvauja turistai iš užsienio valstybių („Tryškių vasara“, „Joninės“, „Užgavėnės“), supažindina pastaruosius ir su žymiaisiais Telšių apskrities kultūros ir gamtos paminklais. Turistai lankosi Žemaitijos nacionaliniame parke, Plateliuose, kopia į Šatrijos kalną, aplanko Renavo dvaro rūmus, Varnių ir Ventos regioninius parkus, Tverus, Purplių vėjo malūną ir kt. Jiems sudaroma galimybė sužinoti apie iš šio krašto kilusius mokslo ir kultūros bei valstybės veikėjus.

Turizmo plėtojimo galimybių tyrimas inicijuotas, pradėjus COTOUR projektą, kurio tiesioginis tikslas – skatinti bendruomenes burtis ir veikti kartu. Tokiu būdu populiarinant istorinį kultūrinį ir kulinarinį paveldą, atsiranda naujos galimybės informuoti bendruomenių iniciatorius apie galimybes plėtoti regioninius turizmo produktus, skatinti aktyviausius verslininkus ir tautodailininkus tapti bendruomenių lyderiais ir plėtoti partnerystę su darbščiais ir kūrybingais tradicinių kaimo amatų meistrais. Telšių apskrities turizmo plėtojimo galimybių koncepcija paremta natūralių reakcijos ir kelionių organizavimo išteklių tyrimais bei regioninių produktų sąrašu, kuris galėtų reprezentuoti Telšių apskrities kultūrinį ir kulinarinį paveldą, tradicijas, gyvuojančius amatus kaime ir mieste, tradicinio ir šiuolaikinio meno bei kraštovaizdžio simbiozės renginius, modernias technologijas naudojančių meno mokyklų sukurtus darbus ar įprastinius, atėjusius iš praeities, buities reikmenis, sudarymu [3].

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimo centras 2009 m. sausio – gegužės mėn. tyrinėjo Telšių apskrities kaimiškųjų vietovių gyventojų požiūrį į alternatyvių užsiėmimų bei smulkaus ir vidutinio verslo plėtros galimybes Telšių apskrities kaimiškose vietovėse. Šio tyrimo metu paaiškėjo, kad daugumoje (65,8%) kaimiškųjų vietovių yra laisvų, nenaudojamų (apleisčių, likusių be šeimnininko) pastatų, kuriuose galėtų įsikurti naujos įmonės. Mažėjant žemės ūkio sektoriuje dirbančių gyventojų skaičiui labai aktuali kaimiškose vietovėse tampa smulkaus ir vidutinio (SVV) verslo bei paslaugų sektoriaus plėtra.

Nors didžioji dalis respondentų neturi nuosavo ūkio arba patys neūkininkauja (68%), tačiau jie nurodė, kad yra galimybė steigti naujas žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmones (62%). Daugiau nei pusė (61%) respondentų nurodė, kad reikalingi amatų centrai, tačiau jie pripažįsta, kad daugumai užsiimančių amatais kaimo gyventojų trūksta verslo vadybos žinių. Jų veikla yra mažos apimties, o dauguma gaminių net nepatenka į rinką. Tačiau plečiantis kaimo turizmui auga įvairių rankdarbių paklausa, todėl stiprėja poreikis skatinti šią alternatyvią ekonominę veiklą.

Kaimiškose vietovėse įsikūrusios bibliotekos – skaityklos (91%), kultūros ir sporto centrai (55%), veikia valgyklos, kavinės ar užkandinės (41%). Dauguma respondentų nurodo, kad būtų galima įkurti ir tokias buitinių paslaugų įmones, kaip siuvyklas (61%), kirpyklas (59%) ir t. t. Labai reikalingi kaimiškose vietovėse vaikų papildomo ugdymo ir popamokinio užimtumo centrai, senelių ir neįgaliųjų globos namai.

Analizuojant respondentų nuomonę apie ūkinės veiklos būklę jų gyvenamosiose vietovėse, gauti ne itin džiuginantys rezultatai. Tik vienas kitas iš apklaustųjų nurodė, kad ūkinė veikla ten stiprėja. 20% teigė, kad ji išlieka santykinai pastovi, o net 41% nurodė,

jog ūkinė veikla silpsta. Tai liudija, kad gyventojų užimtumas mažėja, o tuo pačiu mažėja ir jų pajamos, sunkėja pragyvenimas. Vietinių įmonių bankrotai arba jų veiklos stabdymas sąlygoja migraciją. Tiesa, beveik pusė apklaustųjų nurodė, kad jų vietovėse sumažėjo nedirbamų žemių plotai. Kai kurie gyventojai, netekę anksčiau turėto darbo negrąžiniuose sektoriuose, ryžosi ūkininkauti, auginti produkciją gal ne tik savo reikmėms, bet ir rinkai.

Išvados

1. Poindustrinėje žinių visuomenėje keičiasi kaimiškųjų vietovių vaidmuo. Išplėtotas komunikacijų tinklas ir naujosios informacinės technologijos atveria naujas regionų plėtros galimybes. Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistema leidžia realizuoti naują būsto koncepciją ir plėtoti daugiasektorinę ekonomiką, efektyviai išnaudoti kaimo relaksacines ir edukacines galimybes, išsaugoti ir naujai paskirčiai pritaikyti etnografinį paveldą, puoselėti dorovines tradicijas, užtikrinti efektyvią kraštovaizdžio apsaugą ir stiprinti jo estetinę vertę.
2. Mūsų tyrimai parodė, kad beveik kiekviena sodyba yra įsikūrusi netoliese istorijos, architektūros ar gamtos paminklų. Tačiau tik 40% iš visų apklausoje dalyvavusių kaimo turizmo sodybų prisideda prie edukacinės, kraštovaizdžio puoselėjimo bei etninio paveldo išsaugojimo funkcijų, t. y. organizuoja lankytojams pažintines keliones, siekdamas supažindinti juos su šalia esančiais gamtos, istorijos ar kultūros paminklais, o 30% šią paslaugą rengiasi teikti ateityje. Tik 22% Telšių apskrities kaimo turizmo sodybų suteikia galimybę susipažinti su amatais, o dar 19% apklaustųjų ruošiasi šią paslaugą teikti. Net 51,9% Telšių apskrities kaimo turizmo sodybų nesudaro sąlygų kraštotyrinei veiklai.
3. Kaimiškųjų vietovių gyventojų nuomonių tyrimas atskleidė, jog Telšių apskrityje yra nemažai apleistų pastatų, kur galėtų įsikurti smulkios įmonės. Perspektyviausiomis laikomos žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonės (62%), amatų (puodžių, drožėjų, audėjų ir t.t.) centrai (61%), kadangi plečiantis kaimo turizmui regione, auga įvairių rankdarbių paklausa. Kaimiškose vietovėse vėl jaučiamas poreikis atkurti buitinių paslaugų įmones, t. y. siuvyklas, kirpyklas ir t. t. Jose taip pat reikalingi vaikų papildomo ugdymo ir popamokinio užimtumo centrai, senelių ir neįgaliųjų globos bei slaugos namai.
4. Alternatyvaus smulkią ir vidutinį verslo plėtra leistų pagerinti gyvenimo kokybę kaimiškose vietovėse, sumažintų jų ekonominę, kultūrinę ir politinę atskirtį.

Literatūra

1. Aleksandravičius, A., Kairyte, E., Navikienė, R. (2005). Kultūros paveldo saugojimas. Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. p. 179-182.
2. Ališauskas, K., Jankauskienė, A. (2008). Kaimo plėtros tendencijos Plungės rajone. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Mokslo straipsnių rinkinys. 2(11). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 34-43.
3. Atkočiūnienė, V., Rukuižienė, R. Regioninių produktų paklausą formuojantys veiksniai Telšių apskrityje. [žiūrėta: 2008-11-03]. Prieiga per internetą: <http://www.lzuu.lt/file.doc?id=15760>.
4. Biliukevičiūtė, K. (2008). Daugiafunkcinio žemės ūkio vaidmuo, didinant mažiau palankių ūkininkauti vietovių konkurencingumą. Jaunasis mokslininkas 2008. Socialiniai mokslai. Studentų mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. Kaunas: Akademija. p. 16-19.
5. Blandford, D., Boisvert, R.N. (2002). Multi-Functional Agriculture and Domestic/International Policy Choice – Estey Centre Journal of International Law and Trade Policy. Nr. 1. p. 106-118.
6. Jasaitis, J. (2007). Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos įgyvendinimas strateginio planavimo procese. *Žemės ūkio mokslai*. T. 14. Priedas. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, p. 41-47.
7. Jasaitis, J. (2008). Neurbanizuotų teritorijų plėtros administravimas poindustrinėje visuomenėje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Mokslo straipsnių rinkinys. 1(10). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 47-63.
8. Jasaitis, J., Šurkuvienė, S. (2006). Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos kūrimas. // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Mokslo straipsnių rinkinys. 2(7). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 85-93.
9. Kermath, B. (2007). Why go native? Landscaping for biodiversity and sustainability education. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. Volume 8. Issue 2, p. 210-223.
10. Kšivickienė, D., Ribašauskienė, E. (2007). Ūkinės veiklos įvairinimo kaime sociologinis vertinimas. [Žiūrėta: 2008-10-30]. Prieiga per internetą: http://www.laei.lt/leid_fl/publ_fl/ZemPr_019_026.pdf.
11. Lazarevaitė, L., Raupelienė, A., Perkumienė, D. (2006). Šiuolaikinių kaimo plėtros idėjų pritaikymas Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Mokslo straipsnių rinkinys. 1(6). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla
12. Lietuvos kaimo raida. (2005). Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
13. Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija (2008). Kultūros paveldo apsauga. [žiūrėta: 2009-06-08]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkmlt/index.php?-1159885535>.
14. Plungės rajono smulkaus ir vidutinio verslo plėtros galimybių studija. (2007). Žiūrėta [2008-01-04]. Prieiga per internetą: www.pvic.lt/download.php/fileid/74.
15. Pruskus, V. (2005). Kultūrinio kapitalo raiškos ypatumai // *Problemos*, Nr.67. Vilnius: VU leidykla, p. 48-62.
16. Vidickienė, D. (2007). Žemės ūkio vaidmuo dvidešimt pirmojo amžiaus kaimo politikoje. *Žemės ūkio mokslai*. T. 14. Priedas, p. 56-63.
17. Šiuolaikinio kaimo vizija. (2009) Sudarytojas ir tekstų autorius – Jonas Jasaitis. Šiauliai: ŠU leidykla, p.45-46
18. Kriaučiūnienė, V., Jasaitis, J. (2009) Kaimo turizmas – pažinimui ir pilietiniam ugdymui. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3(16), 209-220. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Jasaitis J., Kriaučiūnienė V.

Development of Alternative Activity in Rural Areas

Summary

Although Lithuania can be attributed to the urbanized states as more than two thirds of its population is concentrated in urban areas, rural areas continue to be very important for the whole state economy. Rural areas, where even in the past century socio-cultural and socio-economic situation was quite complicated and full of sharp contradictions, over the past two decades have been experiencing particularly far-reaching changes. The end of forced collectivization opened the way for private initiative in economic activity of rural residents. However, restoration of private land ownership was only the main precondition for developing of new economic activities. There were no possibilities for

new investment, which was impossible for the rural people to make. Lithuania experienced fifty years of occupation. People who had regained their parents' or grandparents' farms were unable to initiate effective economic activity. They did not have farm buildings, equipment and funds for contemporary agricultural activities. A large part of the new land owners at that time lived in other places and were unable to come back. Many of them did not have any farming experience.

Over the past two decades, the rural population structure changed significantly. Recent statistics show that agriculture now employs only 8-9% of the working people.

40-45% of current residents of rural areas are commuting daily to work in towns. Approximately one third of people living in areas with low urbanization level are the pensioners and disabled. One tenth of the rural population is pre-school and school-age children. The number of young families in villages decreased significantly. Therefore, in recent years, Lithuania had to close many rural schools, kindergartens, health care facilities, libraries and so on. A lot of former office and farm buildings became empty and unused. Among them are workshops, warehouses, garages and so on.

However, the rural situation slowly began to improve. Over the past two decades a new generation of farmers has grown. A large part of the rural population, who have small (2-3 ha) farms, try to combine farming with other activities: in industry, transport, construction, trade and social service enterprises and institutions. The new non-agrarian businesses are created in rural areas. Persons employed by them are engaged in automotive, agricultural and household appliance repairs, petty trading, various ethnographic crafts, etc. Other people restore orchards, try to grow flowers, vegetables and herbs. Infertile land is used for afforestation. Villagers establish small cafes, motels, guest houses on the roadsides. Some of the abandoned buildings are restored and adapted to new uses, for example, as community and multifunctional centres. The old buildings of former estates are restored using the EU structural funds.

Quite a number of citizens who grew up in rural areas now take over farms of their parents and try to adapt them for their families' holiday weekends and summer vacations. Some city dwellers buy abandoned farmhouses in rural settlements. They reconstruct these homesteads and move in to live there. The new owners of rural homesteads do not grow crops or vegetables, and do not keep animals. They do not consider agriculture their main source for subsistence. They continue working in cities, and return to village only

after work hours. They buy ecological food products from farmers living in their neighbourhood. At their homesteads they set up sports grounds, swimming pools, family parks, etc.

In recent years, so-called rural tourism became very popular in non-urbanized areas. These settlements are maintained mainly by providing their customers with catering and accommodation services. Customers come on weekends or for short summer vacation. Rural tourism homesteads provide space for family events: weddings, christenings, birthdays, anniversary celebrations. They also hold community meetings, educational and artistic events, seminars, conferences, symposiums, and organize various exhibitions. Some owners of rural tourism homesteads organize field trips to cultural events. Sometimes they invite artists to perform for the guests at their own farms. Visitors from other countries come here for rest. They also would like to know more about Lithuania's historical places, nature and cultural monuments, to see the beautiful landscapes and visit the birthplaces of famous people (writers, artists, public figures).

In this article we analyze the rural tourism opportunities for significant expansion of educational and cognitive performance. Our research has shown that there are many objects near many rural tourism homesteads, which may be interesting for tourists who come from urbanized areas or other countries. Owners of these homesteads or their hired guides can organize tourist trips to familiarize them with Lithuanian ethnic culture and history, to show local craftsmen workshops or even to invite tourists to participate in the craftsmen activity. They could also show the beauty of nature to tourists' children and provide them with detailed information about agricultural works.

Keywords: non-urbanized areas, diversification of economic activities, small business development, modern system of countryside functions, educational activity, civic education.